

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ

ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Α' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ΕΛΠΙΔΑ Κ. ΒΟΓΛΗ

**ΤΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΕΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΙΣΜΟΥ
ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ:
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ
ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ**

Οι βορειοελλαδίτες πολίτες και ψηφοφόροι του ελληνικού κράτους ήταν φυσικό να βρεθούν στο επίκεντρο του πολιτικού ενδιαφέροντος, αμέσως μετά την προσάρτηση των περιοχών τους στην παλαιά Ελλάδα. Και μάλιστα όχι μόνο εξαιτίας του μεγάλου αριθμού τους αλλά για τον εξής λόγο: διότι η εντυπωσιακή καινοτομία, που επέτρεψε την πανηγυρική επικράτηση του βενιζελισμού στην πολιτική σκηνή της χώρας, με κορύφωση τη δεκαετία του 1920 –μετά τον τερατισμό μιας ολόκληρης σχεδόν δεκαετίας πολεμικών αναμετρήσεων– ήταν ο ιδιότυπος συνδυασμός ενός ρηξικέλευθου και πολλά υποσχόμενου αστικού εκσυγχρονισμού, με τον συστηματικό σχεδιασμό ενός πολιτικού προγράμματος που υποσχόταν *επιτέλους* την εθνική ολοκλήρωση¹. Φαίνεται μάλλον βέβαιο, ότι ο προτεινόμενος εκσυγχρονισμός απέκτησε ευρύτερα κοινωνικά ερείσματα και έγινε ιδιαίτερα λαοφιλής, αφότου συνδυάστηκε με τις εθνικές επιτυχίες των Βαλκανικών Πολέμων. Και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Κρητικός πολιτικός και νικητής των εκλογών του 1910, από τη στιγμή που αποδείχθηκε ικανός να εκπληρώσει την εθνική εντολή ως προς το δεύτερο σκέλος της, αναδείχθηκε στον πολυπόθητο απελευθερωτή και *εθνάρχη*².

Μέχρι τότε, η καθυστέρηση του αστικού εκσυγχρονισμού ήταν το αίτιο αλλά και το αιτιατό της περιορισμένης και αργής βιομηχανικής ανάπτυξης του ελληνικού κράτους, ενώ η ανίσχυρη και προβληματική ελληνική οικονομία ήταν με τη σειρά της, ένας από τους παράγοντες που δεν επέτρεπαν τη χάραξη μιας δυναμικής εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, ήταν παράγοντας που συνέδραμε στις συχνές απογοητεύσεις και τις γνωστές αποτυχίες του εθνικού ζητήματος. Η αλληλένδετη σχέση, μεταξύ της εκσυγχρονιστικής αστικής και οικονομικής ανάπτυξης και της εθνικής ολοκλήρωσης, ήταν

1. Για την εννοιολόγηση των όρων και το ειδικό περιεχόμενό τους στην ιστορική διαδρομή βλ. Γ. Θ. Μαυρογορδάτου, «Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός», στο Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος-Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Ηράκλειο 1992, σσ. 9-19.

2. Για αυτή την εκδοχή της αποδοχής του βενιζελισμού βλ. ενδεικτικά το αποκαλυπτικό πανηγυρικό άρθρο του γυναικείου περιοδικού *Ελληνική Επιθεώρησης*, αρ. 60 (Οκτ. 1912).

φυσικό να προσλάβει νέες διαστάσεις κατά τη διαδικασία της ενσωμάτωσης των νέων επαρχιών –του χώρου όπου επρόκειτο να δοκιμαστούν αλλά και να αμφισβητηθούν αμφότεροι οι στόχοι του εν λόγω πρωτοποριακού προγράμματος. Και αν ήταν η Θεσσαλονίκη που, ως το μεγαλύτερο αστικό κέντρο των Νέων Χωρών, προσείλκυε σε κάποιο βαθμό το ενδιαφέρον της αθηνοκεντρικής πολιτικής του μεσοπολέμου, η ειδικότερη περίπτωση της απήχησης του βενιζελισμού στην πόλη των Σερρών μπορεί, για πολλούς λόγους, να θεωρηθεί ενδιαφέρον παράδειγμα στο επίπεδο της παραγκωνισμένης τοπικής ιστορίας της εποχής.

Στην πόλη των Σερρών, που συνδύαζε τις ανεπαρκείς υποδομές του οθωμανικού παρελθόντος με τις καταστροφικές συνέπειες του απελευθερωτικού πολέμου, τα περιθώρια της εφαρμογής του προτεινόμενου εκσυγχρονισμού ήταν αναμφίβολα ευρύτερα αλλά και περισσότερο απαιτητικά³. Οι κάτοικοι της πόλης είχαν υποδεχθεί με ενθουσιασμό τη μετάβαση της περιόχης τους στο ελληνικό κράτος και είχαν εκδηλώσει πανηγυρικά το εθνικό τους αίσθημα κατά τον πρώτο, μετά την απελευθέρωση, εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου⁴. Αλλά, όπως ήταν φυσικό, δεν είχαν αποσιωπηθεί οι ανησυχίες των γηγενών παραγωγικών ομάδων, ενώ οι προσδοκίες των ανθρώπων της τοπικής κοινωνίας για το μέλλον τους επισκιάζονταν από την έλλειψη βασικών έργων υποδομής: ήταν η απουσία επαρκούς οδικού δικτύου, η επιτακτική ανάγκη της ανοικοδόμησης της πόλης, καθώς και το πρόβλημα της στέγασης πυροπαθών, ακτημόνων και αργότερα προσφύγων.

Από την πλευρά του κράτους, επομένως, η αναζήτηση των τρόπων που θα επέτρεπαν την προώθηση μιας ομοιογενούς εθνικής ιδεολογίας στις νέες ομάδες του ελληνικού λαού και θα διευκόλυναν την διάδοση της αναδιαμορφούμενης εθνικής συλλογικότητας, συνθέτουν το ευρύτερο πλαίσιο του πολιτικού προβληματισμού και αναπαριστούν τις κυριότερες όψεις των περιπλοκών διεργασιών, που κλήθηκαν να φέρουν σε πέρας οι κυβερνήσεις της δεκαετίας του 1920. Υπό τις συνθήκες αυτές, η Ελλάδα του αρχόμενου 20ού αι., έναν αιώνα περίπου μετά τη σύστασή της και όντας διπλάσια ως προς τα γεωγραφικά της όρια, εγκαινίαζε μία νέα φάση της ιστορίας της: μια φάση κατά την οποία ήταν αδήριτη όσο και επείγουσα η ανάγκη μιας γενικότερης εθνικής ανασυγκρότησης. Οι αντιπαραθέσεις και οι συγκρούσεις ήταν μάλλον αναπόφευκτες και δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι δεν αποφεύχθηκαν. Φυσική συνέπεια επίσης θα πρέπει να θεωρηθεί και η έντονη πολιτική αστάθεια που επικράτησε κατά το μεγαλύτερο μέρος

3. Πέρα από το ρομαντικό χαρακτήρα μιας κατά βάση μεγαλοϊδεατικής τοπογραφικής περιγραφής, η έλλειψη υποδομών στην πόλη των Σερρών είναι εμφανής: Τσ. Ε. Ευαγγελίδη, *Νέα Ελλάδα, (κατά το γερμανικόν του Καρόλου Μπαϊδεκερ και Meyer και το γαλλικόν του Guide Joanne-Isambert)*, Αθήνα 1913, σσ. 115-123.

4. Για την περιγραφή του πρώτου εορτασμού της εθνικής επετείου βλ. Γ. Καφταντζή, *Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα. Αφιέρωμα*, Σέρρες 1985, σσ. 40-41.

της δεκαετίας του 1920⁵ και παρά το γεγονός ότι υπήρχε η ηγετική φυσιογνωμία, που συσπείρωνε αποτελεσματικά και με επαρκείς ενίοτε ενδείξεις συνοχής το ένα τουλάχιστο στρατόπεδο του ελληνικού πολιτικού κόσμου: τους βενιζελικούς ή τον βενιζελισμό, με την ευρεία έννοια του όρου, που τείνει να αποκτήσει τη σημασία ενός ευρύτερου πολιτικού κινήματος, και μάλιστα ενός κινήματος που αντίθετα από το κόμμα, αποδείχθηκε ισχυρό και βιώσιμο, παρά την απουσία του ίδιου του Βενιζέλου (ο οποίος από το Νοέμβριο του 1920, είχε απομακρυνθεί τόσο από τη χώρα όσο και από την ελληνική πολιτική σκηνή). Και ήταν ο βενιζελισμός τελικά που προσέδωσε τα βασικά γνωρίσματα της ελληνικής πολιτικής σκηνής του μεσοπολέμου: αφενός, δηλαδή, την ταύτιση της δημοκρατίας με το αβασίλευτο συνταγματικό καθεστώς και, αφετέρου, την ακατάλυτη σύνδεση του αστικού εκσυγχρονισμού με την κοινωνική αναδιαμόρφωση και τη διαταξική συμμαχία.

Στο πλαίσιο αυτό, ο οξύτατος ανταγωνισμός και οι αντιπαραθέσεις των βενιζελικών και των αντιβενιζελικών αποκτούσαν διαστάσεις μιας ευρύτερης σύγκρουσης δύο διαφορετικών πολιτικών αλλά και εθνικών συνάμα κοσμοθεωριών. Επρόκειτο για κοσμοθεωρίες, που επειδή ακριβώς πρόβαλλαν ως απόληξη των περίπλοκων διεργασιών της παλαιάς ελληνικής πολιτικής σκηνής, εξακολουθούσαν να διατηρούν το πολιτικό ενδιαφέρον στην παλαιά Ελλάδα και στο κέντρο της, την πρωτεύουσα, ανεξάρτητα και άσχετα από τις συνέπειες που ήταν βέβαιο πως θα είχε η δευτερεύουσα θέση που παραχωρούσαν στις Νέες Χώρες. Οι κυριότερες συνέπειες αυτής της εξέλιξης ήταν η απογοήτευση και η έξαρση της τοπικιστικής προσήλωσης, τις οποίες ενέτειναν τόσο ο μακροπρόθεσμος χαρακτήρας του εκσυγχρονισμού όσο και η αναπόφευκτη διμορφία, που ακολουθούσε αλλά και αναπαρήγαγε τη διάκριση της παλαιάς Ελλάδας από τις Νέες Χώρες. Η πολιτική κριτική της εποχής έβρισκε μια από τις εντονότερες διατυπώσεις της σε άρθρο που δημοσίευαν το 1927 τα *Μακεδονικά Νέα*: «Και αν 'η Μακεδονία, από απόψεως ανθρωπίνης μάξης, δεν εισήλθεν εις τον ελληνικόν οργανισμόν'», άποψη που επαναλαμβανόταν από άρθρο αθηναϊκής εφημερίδας, «μήπως αυτή δεν το εξήτησεν και μήπως της άνοιξαν τας πύλας του οργανισμού τούτου τα κυβερνώντα παλαιοελλαδικά κόμματα;» Η ευθύνη δεν βάρυνε τον λαό. Κατά την ίδια εκδοχή, βάρυνε τους γηγενείς πολιτικούς, τους βουλευτές των Νέων Χωρών, «οι οποίοι από του 1915 μέχρι σήμερα [1927] επέδειξαν την πλέον αντιμακεδονικήν πολιτικήν, αφεθέντες αληθινά έρμαια των διαφόρων παλαιοελλαδικών κομμάτων». Επιπλέον, βάρυνε τους παλαιοελλαδίτες, που επωφελούνταν από τον παραγκωνισμό των Νέων Χωρών, και πολύ περισσότερο τις εκάστοτε κυβερνήσεις που δεν είχαν αξιολογήσει, όπως όφειλαν, το λεγόμενο, κατά την ίδια εκδοχή, εθνι-

5. Για το πολιτικό κλίμα της εποχής βλ. την αρκετά παλαιά αλλά ακόμη πολύτιμη μελέτη του Γρ. Δαφνή, *Η Ελλάς μεταξύ των δύο πολέμων, 1923-1940*, Αθήνα 1955, 2 τ.

κό συμφέρον και «το εθνικόν συμφέρον επιβάλλει μάλλον να αφομοιωθή και να απορροφηθή η Παλαιά Ελλάς από την Νέαν», ίσως μάλιστα και να μεταφερθεί η πρωτεύουσα στη μεγαλύτερη πόλη της Μακεδονίας, τη Θεσσαλονίκη, σύμφωνα με την αρχική πρόταση του ίδιου αρθογράφου⁶.

Από τη στιγμή όμως που οι νεο-ελλαδίτες πολιτικοί δεν πρότειναν ιδιαίτερους κομματικούς σχηματισμούς, η διερεύνηση της στάσης των κατοίκων των Νέων Χωρών απέναντι στα παλαιοελλαδικά κόμματα παρουσιάζεται αρκετά αποκαλυπτική. Μετά το 1922, σύμφωνα με τις πληροφορίες που συγκέντρωναν κομματικά στελέχη των Φιλελευθέρων, όπως και στην παλαιά έτσι και στη νέα Ελλάδα, στους μεταστραφέντες από τον Κωνσταντίνο προς τον Βενιζέλο, συγκαταλέγονταν άνθρωποι κυρίως από τα λαϊκά στρώματα, μολοντί η δυσαρέσκεια για την επιβολή βαριάς φορολογίας είχε αρχίσει να επηρεάζει και τους «ανήκοντας εις τας διοικούσας τάξεις». «Και αυτή ακόμη η αθρόα συγκέντρωσις του κόσμου εις τα κέντρα των διασκεδάσεων αποτελεί εκδήλωσιν της νοσηράς οικονομικής καταστάσεως. Οι σπεύδοντες προς τα κέντρα αυτά αναζητούν την ψυχικήν άνεσιν ην δεν είναι δυνατόν να έχωσι εντός των κατοικιών των, ένθα εισήλθεν απειλητικόν το πρόβλημα του βίου. Άλλη σχετική εικών ταύτης είνε τα χαρτοπαιγνία ένθα η συγκέντρωσις είνε μεγίστη». Η γενική διαπίστωση των Φιλελευθέρων ήταν ότι η καθημερινή πρακτική «ουδόλως» ωφελούσε το κόμμα. Εξαίρεση όμως φαίνεται ότι αποτελούσε ο νομός Σερρών, όπου το κόμμα περιέργως εξακολουθούσε να διατηρεί μεγάλες ελπίδες υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι θα διατηρούσε την τοπική συνοχή του⁷.

Πράγματι, μέχρι το τέλος της δεκαετίας, τα αποτελέσματα των βουλευτικών και γερουσιαστικών εκλογών του νομού Σερρών επιβεβαίωσαν τις παραπάνω εκτιμήσεις. Οι πολιτικοί συνασπισμοί, που προέκυψαν από τη διάσπαση του βενιζελικού κόσμου, εξέλεξαν στις εκλογές του 1926, τους τέσσερις από τους πέντε βουλευτές του νομού Σερρών μετά την προσχώρησή τους στο συνδυασμό των Φιλελευθέρων κατά τις εκλογές της 19^{ης} Αυγούστου του 1928, τους επτά από τους επτά βουλευτές του νομού και, κατά τις γερουσιαστικές εκλογές του επόμενου Απριλίου, κατέλαβαν και τις τρεις γερουσιαστικές έδρες του νομού⁸. Η προσήλωση των Σερραίων στο βενιζελισμό μπορεί εν μέρει να εξηγηθεί με βάση την εξαγγελία από νωρίς του

6. «Νέα και παλαιά Ελλάς», *Μακεδονικά Νέα*, αρ. 1.215, 21 Νοεμ. 1927. Βλ. ενδεικτικά άρθρα τέτοιων προτάσεων: «Πάλιν διά την Μακεδονίαν, ό.π., αρ. 1.216, 22 Νοεμβρίου 1927, «Δήμος και κράτος», *Εφημερίς των Βαλκανίων*, αρ. 4.777, 17 Οκτ. 1930 κ.α.

7. ΕΛΙΑ, Αρχείο Νικόλαου Αποστολόπουλου, φακ. 4.1, έκθεση Ν. Αποστολόπουλου προς Βενιζέλο, Αθήνα [12 Ιουλίου 1922 -διαγραμμένη ημ.]

8. Βλ. τα εκλογικά αποτελέσματα του νομού Σερρών, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική των βουλευτικών εκλογών της 7^{ης} Νοεμβρίου 1926*, Αθήνα 1928, σσ. 64-65 *Στατιστική των βουλευτικών εκλογών της 19^{ης} Αυγούστου 1928*, Αθήνα 1931, σσ. 27-28 *Στατιστική των γερουσιαστικών εκλογών της 21^{ης} Απριλίου 1929*, Αθήνα 1931, σ. 8.

προγράμματος για την κατασκευή έργων. Η δεκαετία του 1920 είχε ξεκινήσει για τις Σέρρες με το αισιόδοξο μήνυμα της δημοσιοποίησης του «Σχεδίου εξυγιάνσεως των πεδιάδων Σερρών και Δράμας», που υπολογιζόταν να αποδώσουν στον οικονομικά εξαθλιωμένο τοπικό πληθυσμό εκατοντάδες χιλιάδες καλλιεργήσιμων στρεμμάτων⁹ αλλά και του νόμου για το νέο πολεοδομικό σχέδιο και την ανοικοδόμηση¹⁰. Από την άλλη πλευρά όμως, τα αίτια της βενιζελικής απήχησης μπορούν επίσης να αναζητηθούν στους φόβους που, εύλογα μάλλον, προκαλούσε το ενδεχόμενο μιας νέας, εκτεταμένης αναστάτωσης. Εστίες πιθανής αναταραχής αποτελούσαν οι αγρότες και κυρίως οι καπνεργάτες, που προέβαιναν συχνότερα σε βίαιες αντιδράσεις.

Καθώς τα προγραμματισμένα έργα αποξήρασης του Στρυμώνα καθυστερούσαν και οι συναπτές πλημμύρες επέφεραν συχνά μεγάλες ζημιές στους καλλιεργητές, οι κατά καιρούς χειρονομίες καλής πίστης εκ μέρους του αρμόδιου υπουργείου παρουσιάζονταν ελάχιστα καθησυχαστικές. Από το 1927 το ζήτημα είχε αρχίσει να προκαλεί τη συσπείρωση των τοπικών παραγόντων και τη σύγκληση μιας σειράς συνεδρίων. Στο πρώτο συνέδριο αποφασίστηκε η αποστολή επιτροπής στην Αθήνα με σκοπό την άσκηση πιέσεων για την ταχύτατη έναρξη των έργων. Η διαφωνία όμως μεταξύ του υπουργού Συγκοινωνίας, Ιωάννη Μεταξά, και της κοινοβουλευτικής επιτροπής σχετικά με τις προϋποθέσεις ανάθεσης του έργου υπήρξε η αφορμή για την πρόκληση σοβαρών επεισοδίων που εξεδήλωναν βιαίως το κοινώς αποδεκτό αίτημα: την αποσόβηση του κινδύνου πρόσθετης αναβολής¹¹. Αλλά η αναβολή δεν αποφεύχθηκε. Στις αρχές του 1928, μετά από τις νέες πλημμύρες, οι τοπικοί παράγοντες των Σερρών και της ευρύτερης Ανατολικής Μακεδονίας συζητούσαν ανοικτά πια το καινοφανές για τα δεδομένα της εποχής ενδεχόμενο της υποβολής μηνύσεων κατά των υπουργών οι οποίοι είχαν αδιαφορήσει για τη σύμβαση των έργων αποξήρασης¹².

Το ίδιο καλοκαίρι, σύμφωνα με την ανταπόκριση αντιβενιζελικής εφημερίδας της πρωτεύουσας, «η πεδιάς των Σερρών έχει ήδη αποβή πεδιάς ερημώσεως και συντριβής», όπου αντηχούσε «ο πόνος ενός αγροτικού πληθυσμού καταστραφέντος και δεινοπαθούντος». Η τότε κυβέρνηση, όπως

9. Ν. Καλογήρου, «Η γεωγραφία του εκσυγχρονισμού», Γ. Μαυρογορδάτου και Χρ. Χατζηϊωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Ηράκλειο 1992, σσ. 88-89.

10. Ωστόσο, ο πρώτος νόμος «περί ανοικοδομήσεως» είχε εκδοθεί το 1914 και είχε ακολουθήσει η κατάρτιση του πρώτου πολεοδομικού σχεδίου, που δεν εφαρμόστηκαν. Βλ. σχετικά Α. Γερόλυμπου-Καραδήμου, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917. Ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 72-74.

11. Βλ. σχετικά Β. Χατζηιακώβου, «Επαρχιακά νέα ... Από τας Σέρρας», *Μακεδονικά Νέα*, αρ. 1.218, 24 Νοεμ. 1927. Για μια γενική ανασκόπηση του ζητήματος βλ. «Τα αποξηραντικά», ό.π., αρ. 1.220, 6 Δεκ. 1927 και Α. Μπουκουβάλα, «Αι πλημμύραι και η κυβέρνησις», *Η Πρόσδος*, αρ. 32, 2 Φεβρ. 1930.

12. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, αρ. 3.303, 5 Ιαν. 1928.

και οι προκάτοχές της, δεν έλαβε μέτρα, μέχρι που συνέβη η τρίτη κατά σειρά πλημμύρα, οπότε υπό την πίεση των γεγονότων έστειλε στις Σέρρες τον υπουργό Γεωργίας και κατόπιν έθεσε το ζήτημα στη βουλή¹³. Το ίδιο όμως έπραξε και η κυβέρνηση Βενιζέλου, λίγους μήνες μετά τη θριαμβευτική εκλογική της νίκη, ενεργώντας και πάλι εκ των υστέρων και απλώς εγκρίνοντας την οικονομική ενίσχυση των πλημμυροπαθών για να αντιμετωπίσει το σύνθητες πια φαινόμενο των πλημμυρών στην περιοχή¹⁴.

Εκείνη την περίοδο και υπό το κλίμα οξυμένης πολιτικής κριτικής, έκανε την εμφάνισή του στις Σέρρες το επίσημο δημοσιογραφικό όργανο του Λαϊκού Κόμματος. Ο χρόνος της εκδοτικής πρωτοβουλίας παρουσιάζει ενδιαφέρον: η εφημερίδα κυκλοφόρησε δύο περίπου μήνες πριν τη διενέργεια των δημοτικών εκλογών του Αυγούστου και, ενώ η κυβέρνηση, προσπαθώντας να αποφύγει την άμεση ανάμειξή της στην επικείμενη εκλογική αναμέτρηση, ευαγγελιζόταν τον μη-κομματικό χαρακτήρα των δημοκρασιών. Με την ευκαιρία αυτή οι Λαϊκοί των Σερρών, σε ένα από τα πρώτα φύλλα της εφημερίδας τους, έσπευσαν να καταγγείλουν την προσπάθεια της κυβέρνησης να παρακάμψει τα πολιτικά προβλήματα της περιφέρειας, υποβαθμίζοντας τις εκλογές στο τοπικό επίπεδο¹⁵.

Ακόμη και οι τίτλοι των δύο κομματικών δημοσιογραφικών οργάνων στην πόλη των Σερρών είναι ενδεικτικοί της πρόθεσης των αντίστοιχων αντιπαρατιθέμενων πολιτικών κοσμοθεωριών, να προσαρμόσουν τα μηνύματά τους στις ιδιαίτερες πολιτικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Η *Αλήθεια* των ενωμένων Φιλελευθέρων του νομού Σερρών, αποκάλυπτε την πρόθεση της εφημερίδας να επιχειρήσει μια μετριοπαθή και υποτιθέμενα ρεαλιστική αποτίμηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης της χώρας, προκειμένου μεταξύ άλλων να παραχωρήσει στην κυβέρνηση πολύτιμο χρόνο για τον απαιτητικό εκσυγχρονισμό της τοπικής κοινωνίας. Υπό τις δεδομένες συνθήκες τα επιχειρήματά της παρουσιάζονταν μάλλον αρκετά πειστικά: «Προ διετίας περίπου [η κυβέρνηση] αναλαβούσα μίαν άθλια κατάσταση προσεπάθησε να την βελτιώσει. Δεν είναι όμως τούτο εύκολο. Διότι αν διά την δημιουργίαν της απητήθη επταετία ολόκληρος, διά την βελτιώσιν της δεν εξαρκεί μία διετία μόνον. Ούτε ταχυδακτυλουργός έχει την ευχέρειαν αυτήν και εκείνος που κυβερνά την χώραν σήμερον, ουδέποτε διεξεδίκησε τίτλους θαυματοποιού»¹⁶.

Αντίθετα η *Πρόσδος* των Λαϊκών στηλίτευε, και διά του τίτλου της ακόμη, τις υποσχέσεις με τις οποίες είχε δεσμευτεί το καλοκαίρι του 1928 ο Βενιζέλος από το χώρο της Βόρειας Ελλάδας, συγκεκριμένα από τη Θεσ-

13. *Εμπρός*, αρ. 11.347, 9 Ιουν. 1928.

14. *Εμπρός*, αρ. 11.579 και 11.580, 18 και 19 Φεβρ. 1929.

15. Αθανάσιος Αργυρός (πρώην υπουργός), «Ο πολιτικός χαρακτήρ των δημοτικών εκλογών», *Η Πρόσδος*, αρ. 3, 14 Ιουλ. 1929.

16. *Αλήθεια*, αρ. 41, 16 Μαρτ. 1930.

σαλονίκη, την οποία είχε επιλέξει όχι τυχαία ως τόπο για την αφετηρία του προεκλογικού του αγώνα¹⁷. Αλλά, η υποτιθέμενα ρεαλιστική πρόσδος των Λαϊκών παρουσιαζόταν μάλλον περισσότερο μετριοπαθής και σταδιακή. Απέρριπτε τους εντυπωσιακούς και ως επί το πλείστον «αμελετήτους, προώρους και απροσαρμόστους νεωτερισμούς» των Φιλελευθέρων και αντί αυτών, προέτεινε ως έμβλημά της τις παραδοσιακά αποδεκτές πολιτικές ελευθερίες του λαού, με σκοπό να ανατρέψει την κατηγορία της συντηρητικότητας και οπισθοδρόμησης που αποδιδόταν στο Λαϊκό Κόμμα¹⁸. Ωστόσο, και οι δύο εφημερίδες ασκούσαν αξιολογική κοινωνική κριτική: η μεν *Αλήθεια* στο όνομα των φιλελεύθερων ιδεωδών της ατομικής ευημερίας, που είχαν ανακληθεί όχι μόνον στην Ελλάδα των Φιλελευθέρων αλλά στις περισσότερες μεσοπολεμικές χώρες λόγω της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, που προκάλεσε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, η δε *Πρόσδος*, στο όνομα των άμεσων συμφερόντων των λαϊκών τάξεων, τις οποίες έτεινε να προσεταιριστεί –συχνά μάλιστα προτείνοντας ελάχιστα πειστικές και μη εφικτές πολιτικές λύσεις.

Αυτή άλλωστε φαίνεται ότι ήταν μία από τις αιτίες που εξηγούν την περιορισμένη απήχηση του εντυπωσιακού προεκλογικού προγράμματος του λαϊκού υποψηφίου δημάρχου Γεωργίου Γεωργιάδη –ενός προγράμματος που χωρίς αμφιβολία συγκέντρωνε τα αιτήματα και τις απώτερες προσδοκίες του σερραϊκού λαού. Προέβλεπε την περάτωση ενός ευρύτατου προγράμματος έργων υποδομής: την κατασκευή οδικού δικτύου, υδρευτικού και αποχευτικού συστήματος, τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για τον ηλεκτροφωτισμό της πόλης και των περιφερειακών συνοικιών, την κατασκευή δημοτικών πάρκων, δημόσιων αποχωρητηρίων, συγκροτημάτων για τη στέγαση πτωχών, προσφύγων και πυροπαθών. Υποσχόταν την ικανοποίηση των αιτημάτων των ακτημόνων αλλά και την ίδρυση νοσοκομείων και νυκτερινών σχολείων επαγγελματικής κατάρτισης. Και κορυφώνονταν με υποσχέσεις φιλανθρωπίας και κοινωνικής πρόνοιας, που προέβλεπαν τη χορήγηση βοηθημάτων στους αέργους, την οικονομική ενίσχυση φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και ταμείων αεργίας, και εν κατακλείδι, τη στέγαση εργατικών και επαγγελματικών οργανώσεων διά της ανεγέρσεως δημοτικού Εργατικού Κέντρου, όπως επίσης και τη μείωση των δημοτικών φόρων¹⁹.

Αν και οι προγραμματικές δηλώσεις του Γεωργιάδη δεν στάθηκε δυνατό να ανατρέψουν την μονοπώληση από το 1922 του δημορχιακού αξιώματος από τον υποψήφιο των Φιλελευθέρων Επαμεινώνδα Τικόπουλο, την άνοιξη του 1930 η νέα έξαρση του *καπνικού ζητήματος* προσέφερε στους Λαϊκούς

17. Βλ. ενδεικτικά *Η Πρόσδος*, αρ. 2, 7 Ιουλ. 1929.

18. *Η Πρόσδος*, αρ. 1, 30 Ιουν. 1929.

19. *Η Πρόσδος*, αρ. 4, 21 Ιουλ. 1929.

των Σερρών μια ακόμη ευκαιρία για την άσκηση οξύτατης πολιτικής κριτικής. Τον Μάρτιο του 1930 δημοσιοποιήθηκε διά του Τύπου των Σερρών η απόφαση της κυβέρνησης να απαγορεύσει την καλλιέργεια καπνού στις βαλτώδεις περιοχές που είχε υποδείξει, προκειμένου να διασφαλίσει την ποιότητα της εθνικής καπνοπαραγωγής. Αναπόφευκτα, η απόφαση αυτή όξυνε τις αντιδράσεις των καπνεργατών. Στις αρχές του μήνα την τοπική κοινωνία των Σερρών αναστάτωσε η δολοφονία δύο καπνομεσιτών, ενώ λίγες μέρες αργότερα μια ομάδα άνεργων καπνεργατών υπό την επίδραση των κηρυγμάτων «των εχθρών της κοινωνικής ησυχίας», σύμφωνα με την εξήγηση των βενιζελικών, προκάλεσαν σοβαρά επεισόδια. Ακόμη και η *Αλήθεια* των Φιλελευθέρων σχολίαζε τότε τις κοινωνικές συνέπειες που θα επέφερε η ανεργία και η συνακόλουθη ανέχεια στους κόλπους των καπνεργατών, μολονότι η ίδια εφημερίδα απέδιδε την ευθύνη για το πρόβλημα στις προκάτοχες κυβερνήσεις, παρά στους Φιλελευθέρους²⁰. Αντίθετα οι Λαϊκοί προτίμησαν να δράξουν την ευκαιρία προκειμένου να απαλλαγούν από τον φιλελεύθερο δήμαρχο, εις βάρος του οποίου εκκρεμούσε την περίοδο εκείνη κατηγορία για ασύνητη οικονομική διαχείριση²¹.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρόμοιες κατηγορίες είχαν αποδοθεί εναντίον αρχικών δημάρχων του μεσοπολέμου, συνήθως με την υποκίνηση των πολιτικών αντιπάλων τους. Σε πολλές περιπτώσεις όμως φάνηκε ότι οι κατηγορίες αυτές είχαν στηριχθεί στη δέσμευση δημοτικών χρημάτων για υποθέσεις μεν του οικείου δήμου, αλλά με τρόπους που, ενώ ακολουθούσαν τις παραδοσιακές μεθόδους οικονομικής διαχείρισης στο πλαίσιο της τοπικής πολιτικής, ήταν και μπορούσαν εύκολα να αποδειχθούν παράνομοι²². Αν όμως οι κατηγορίες εναντίον του Τικόπουλου δεν οδήγησαν στην απόλυσή του, δεν συνέβη το ίδιο στη Θεσσαλονίκη του 1930, όπου ο δήμαρχος των Λαϊκών αυτή τη φορά, Νικόλαος Μάνος, απολύθηκε με την κατηγορία των οικονομικών ατασθαλειών για να επανεκλεγεί τρία χρόνια αργότερα –μετά την απόλυση και του διαδόχου του, του φιλελεύθερου δημάρχου Χαρίσιου Βαμβακά.

Η προσπάθεια του Φίλιππου Δραγούμη την άνοιξη του 1933 –λίγες μέρες πριν τις βουλευτικές εκλογές, που οδήγησαν στο σχηματισμό μιας νέας αδύναμης κυβέρνησης Τσαλδάρη– να εξηγήσει την ευρεία απήγηση του βενιζελισμού στις Νέες Χώρες κατέληγε στην πιο ρεαλιστική ίσως ανάλυση της ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας του μεσοπολέμου: η αδυναμία του Λαϊκού Κόμματος στις Νέες Χώρες οφειλόταν κυρίως στον παραγκωνι-

20. *Η Αλήθεια*, αρ. 41, 16 Μαρτ. 1930

21. *Η Πρόσδος*, αρ. 51, 8 Ιουν. 1930.

22. Βλ. σχετικά με το ζήτημα που ανέκλυψε στην πόλη της Θεσσαλονίκης, Ε. Κ. Βόγλη, «Το 'δημοτικόν ζήτημα' και η πολιτική στη Θεσσαλονίκη του μεσοπολέμου (1919-1933)», στα Πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου: *Θεσμοί και τοπική αυτοδιοίκηση στη Θεσσαλονίκη, διαχρονικά*, (Θεσσαλονίκη 24-25 Νοεμβρίου 2005) (υπό έκδοση).

σμό των γηγενών βουλευτών και των προσφύγων. Η προσάρτηση των Νέων Χωρών είχε προσφέρει στην παλαιά Ελλάδα τη δυνατότητα ενός μεγάλου αριθμού διορισμών και το 'κυνήγι' ενός δημόσιου αξιώματος ήταν και παρέμενε το σημαντικότερο δικαίωμα του Έλληνα πολίτη –κατά προτεραιότητα του πολίτη της παλαιάς Ελλάδας. Παρά την εμπειρία του ελληνικού κράτους, σε παρόμοιες διαδικασίες ενσωμάτωσης νεοπροσαρτημένων επαρχιών, είναι γεγονός ότι και πάλι δεν αποφεύχθηκαν τα λάθη. Στο πλαίσιο αυτό, ο βενιζελικός κόσμος και το ευρύτερο κίνημα που συνδέθηκε με το όνομα του ηγέτη του, ευνοήθηκαν, ίσως διότι συνδέθηκαν με την επιτυχία της εθνικής ολοκλήρωσης παρά με τις μετέπειτα καθημερινές απογοητεύσεις, μέχρι που, με τον σχηματισμό της κυβέρνησης του 1928, επωμίστηκαν και αυτοί το μερίδιο των ευθυνών τους.

Όπως αναφερόταν άλλωστε στη σερραϊκή εφημερίδα των Λαϊκών, με αφορμή την επίσκεψη στην πόλη του πρωθυπουργού Βενιζέλου, τον Μάιο του 1930, πολλοί από τους Σερραίους που τον υποδέχθηκαν, δεν κατάφεραν να αποφύγουν τη σύγκριση της εικόνας που παρουσίαζε η πόλη τους, στο διάστημα των δεκαέξι χρόνων που είχε μεσολαβήσει από την πρώτη επίσκεψή του· και ήταν μάλλον αδύνατο να μην απογοητευτούν, αναλογιζόμενοι τα ευρύτατα περιθώρια της πλάνης και αυταπάτης του πολιτικού λόγου (που σίγουρα δεν ήταν απαραίτητα έργο μόνον των Φιλελευθέρων, όπως θα ήθελαν οι Λαϊκοί), ή την αναπόδραστη σύγκρουση του περιορισμένου χρόνου του ανθρώπινου βίου με τα κατεξοχήν μακροπρόθεσμα προγράμματα των πολιτικών.

ABSTRACT

ELPIDA VOGLI

IDEOLOGICAL SUPPORT FOR VENIZELISM IN INTERWAR SERRES: FROM THE PROSPECT OF URBAN MODERNISATION TO POLITICAL ACTION

The incorporation of the town of Serres-and the New Lands generally-into the Greek state was a long and intricate process with complex political and social ramifications that came to a head in the critical decade of the 1920s. On the one hand the end of the armed conflicts of the previous decade with their attendant upheavals and the efforts towards economic recovery and national introspection after the Asia Minor Disaster made the unfinished process of incorporating the New Lands the focus of political interest. On the other, the growing political instability and the grave political climate, together with the problems of accommodating the refugees, hampered almost all the actions and initiatives of the weak governments of the time. In this climate, 'Venizelism' and consequently 'Antivenizelism' became political ideologies that transcended the influence of a single party or a single statesman. They were ideologies that were associated with the wider visions of the various groups of the Greek people, they presented a noteworthy diversity of expression in the country's various towns and regions, frequently led to the assertion of special demands, and influenced the political preferences of the members of every local community. These observations are presented, sometimes without prevarication, in the notes, for instance, of the local representatives of the Venizelist party and in their reports regarding the party's influence and appeal in every part of the country. One of the towns that attracted the considerable interest of the Venizelist representatives was Serres. This paper focuses on Serres' place on the Greek political scene in this critical period, with the aim of showing how the local community's particular need and desire for modernisation turned it towards 'Venizelism'-and then in the opposite direction.

Furthermore, as a special case for study in this respect, Serres is interesting for at least one more reason: because of the noteworthy participation of its productive groups in the labour and ideological movements that emerged in this period to apply pressure and demand infrastructure work, legislative improvements, and reforms. This paper examines the issue from the beginning of the 1920s to the start of the next decade and the end of the Venizelos administration's time in power.

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9